

תולדות השראת שכינה (יג) / חנוכת המשכן (חלק ד)

לטענת הגאון, ההקמה בפועל החלה בט"ו בתשרי, והביאה להחזרת ענני הכבוד, שנסתלקו במעשה העגל, וחזרו עתה, עם תחילת בניין המשכן, המהווה המשך ישיר להשראת השכינה על ההר בענן לפני מתן תורה. לדבריו, יש קשר מהותי בין הקמת המשכן וחג הסוכות, שלפי דעה אחת הנו זכר לענני הכבוד, ובכך בעצם מקבילה הסוכה למשכן.²

4. גמר מלאכת המשכן

התורה מקדישה פרשייה מיוחדת לגמר מלאכת המשכן (שמות ל"ט, לב-מג), אך התאריך שבו אירע אינו מפורש בה, ובחז"ל הוצעו דעות שונות בדבר התאריך ומשמעותו:

אמר רבי חנינא: בעשרים וחמשה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה אחד בניסן (פסיקתא רבתי פרשה ו).

ולכמה חדשים נגמרה מלאכת המשכן?

רבי שמואל בר נחמן אמר: בשלשה חדשים נגמרה מלאכת המשכן, תשרי מרחשון כסליו, והיה מונח ומפורק טבת ושבת ואדר, והעמידוהו באחד בניסן... ר' חנינא אומר: בא' באדר היה נגמרה מלאכת המשכן, למה? שהמלאכה שנועשית בקיץ ביום אחד נעשית בחורף בשני ימים.

וכדברי רבי שמואל בר נחמני שאמר שנעשה המשכן בג' חדשים, למה לא עמד מיד? אלא מפני שחשב הקב"ה לערב שמחת המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק אבינו (תנחומא פקודי יא).

נשים לב לשתי נקודות: א. דעת רבי חנינא בפסיקתא רבתי קושרת בבירור בין סיום מלאכת הבנייה לבין חנוכת בית חשמונאי בכ"ה בכסלו; ב. לכל הדעות יש פער זמן בין גמר בניין המשכן לבין חנוכתו – החנוכה אינה מיידית, ומכאן שלתאריך החנוכה יש משמעות בפני עצמו.

5. חנוכת המשכן

בעניין זה יש בתורה תאריך מפורש – א' בניסן:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: בַּיּוֹם הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֲדָשׁ תִּקְּיִם אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד

(שמות מ', א-ב).

בחלק א של שיעור זה (שיעור 25) התמקדנו במחלוקת אם חנוכת המשכן הייתה בא' בניסן או בח' בו. כאן נבקש לדון

לסיום עיסוקנו בחנוכת המשכן, נבחן בשני השיעורים הקרובים את היחס בינה ובין חנוכות הבית הראשון והשני וחנוכת הבית העתידי בספר יחזקאל. בשיעור זה נעסוק בתאריכי החנוכות, ובשיעור הבא – בקרבנותיהן.

א. תאריכי בניין המשכן וחנוכות

כסיכום לשיעורים הקודמים, נפרט את התאריכים השונים הקשורים בהקמת המשכן וחנוכתו. רובם ככולם אינם מפורשים בכתובים, אלא נסמכים על דברי חז"ל.

1. ציווי הקמת המשכן

ראינו (שיעור 22) שתי דעות מרכזיות:

א. דעת הרמב"ן (שמות כ"ה, ב; ל"ה, א; ויקרא ח', א) כי הציווי ניתן בארבעים היום הראשונים לשהיית משה בהר, דהיינו: מו' בסיוון ועד י"ז בתמוז לפי חשבון חז"ל.

ב. דעת התנחומא (תרומה ח) כי משה נצטווה על מלאכת המשכן ביום הכיפורים.¹

2. ציווי משה את בני ישראל

רש"י (שמות ל"ה, א) מבאר על פי המדרש (סדר עולם רבה סוף פ"ו) כי משה הקהיל את בני ישראל לצוותם על מלאכת המשכן ברדתו מן ההר למחרת יום הכיפורים.

3. התחלת הבנייה בפועל

לגר"א (בפירושו לשיר השירים א', ד) פירוש מאלף בדבר:

...סוכות שהוא זכר להיקף ענני כבוד שהיה תלוי בבנין המשכן, וכתוב 'והעם הביאו' ובזה מתורץ מה שהקשו למה אנחנו עושים סוכות בתשרי כיון שהוא נגד היקף ענני כבוד. היה ראוי לעשות בניסן כי בניסן היה תחילת היקף עננים אבל נראה לפי שכשעשו העגל נסתלקו העננים ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן ומשה ירד ביום הכיפורים ובמחרת יום הכיפורים 'ויקהל משה' (שמות ל"ה, א) וציוה על מלאכת המשכן וזה היה ב"א בתשרי וכתוב 'והעם הביאו בבוקר בבוקר' עוד שני ימים הרי י"ג בתשרי וב"ד תשרי נטלו כל חכם לב ממה את הזהב ממנין ובמשקל ובט"ו התחילו לעשות ואז חזרו ענני כבוד ולכך אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי.

2 עסק בכך בהרחבה הרב יעקב גנק בשני חלקי מאמרו "מחשבת ההלכה במצוות חג הסוכות", עלון שבות גיליון 142 עמ' 66-16, וגיליון 145 עמ' 65-24.

1 סעיף של עמדה זו היא שיטת ספורנו (שמות כ"ד, יח) כי הציווי היה בארבעים היום האחרונים, קרי: בין א' באלול ל' בתשרי לחשבון חז"ל.

היושע זהו "ירח שנולדו בו זיותני עולם", דהיינו האבות. הקושי ברור: הרי לדעת רבי יהושע – בברייתא שהובאה קודם לכן בסוגיה זו גופה – נולדו האבות בניסן! ופירש רש"י "שנולדו בו זיותני עולם – כשנתחדש אייר נולדו כבר בניסן", כלומר: כשנכנס אייר כבר נולדו האבות, ונמצא חודש זה "מלא זיו מתחלתו ועד סופו" (לשון הריטב"א).⁵

על פי רבי אליעזר, החודש קרוי כך משום שיש בו זיו לאילנות, וכדברי רב יהודה, שהיוצא בימי ניסן ורואה את האילנות בבלבובם צריך לברך ברכת האילנות. אף כאן מתעוררת אותה שאלה: כיצד מפרשת הגמרא את שמו של חודש אייר על פי דברים שנאמרו על אודות חודש ניסן? ודומה שאף כאן יש להשיב באופן דומה: העצים מתחילים להנץ ולבלב בחודש ניסן, ובחודש אייר נשלם תהליך זה, וכל האילנות עומדים פורחים ומלאי זיו.

נמצא שעל פי שני הפירושים, חודש אייר הוא החודש שבו נשלמים ומגיעים לגמרם תהליכים שהחלו באופן ראשוני בחודש ניסן. וייתכן שמשום כך נבחר חודש זה להתחיל בו את בניין המקדש – בית קבוע לשכינה, המשלים ומביא לידי גמר את מעשה בריאת העולם (שזמנה בניסן).

2. סיום הבניין – בחודש בול

הבנייה נשלמה כאמור בחודש מרחשוון, הוא בול – שם שמשמעותו אולי 'בול' (על דרך "בול הרים" (איוב מ', כ), דהיינו, יבול הרים), שכן בו מסתיים אסיף פירות השנה החולפת;⁶ וכן תרגם יונתן "ירח מיסוף אבבניא".⁷ נמצא שהבניין מתחיל בתקופת הפריחה וההנצה, ומסתיים בתקופת אסיף היבול.

3. חנוכה בתשרי, בחג הסוכות

אָז יִקְהַל שְׁלֹמֹה אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל רֹאשֵׁי הַמִּטּוֹת נְשִׂאֵי הָאָבוֹת לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלַם לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן בְּרִית ה' מְעִיר דָּוִד הֵיא צִיּוֹן. וַיִּקְהְלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיָרַח הָאֲתָנִים בְּחַג הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי (מל"א ח', א-ב).

א. תשרי לעומת ניסן. בשיעורינו על ירושלים בימי שלמה (שיעורים על ירושלים המקראית, שנת תשס"ו שיעור 14) הארכנו להראות כי פשטי המקראות מורים שחנוכת בית ה' נערכה רק כתום עשרים שנות בנייה – שבע שנות בניין בית ה' ושלוש עשרה שנות בניין בית המלך – ועמדנו על המשמעות הרוחנית הגדולה של הדבר; בפני שלמה עמדה, אם כן, האפשרות לקבוע את תאריך החנוכה כרצונו, והבחירה בחודש תשרי אינה מקרית. ברם, גם מי שלא יקבל את

במשמעותה של החנוכה בחודש ניסן בכלל, וכפי שמדויק בתנחומא, שלכל הדעות המתין הקב"ה בכוונה למועד זה.

ניסן הוא חודש מיוחד לישראל: עליו נאמר הציווי הקובע לוח שנה חדש ועצמאי לישראל – "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֹדֶשׁ רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב, ב) – וממנו נמנות שנות מלכותם של מלכי ישראל (ראש השנה ג ע"א). ביטויים נוספים לאופיו הישראלי של חודש זה מצינו בשיטת רבי יהושע במחלוקתו המפורסמת עם רבי אליעזר:

תניא, רבי אליעזר אומר: בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי מתו אבות, בפסח נולד יצחק, בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה, בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין, בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נגאלו, בתשרי עתידין ליגאל.

רבי יהושע אומר: בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות, בניסן מתו אבות, בפסח נולד יצחק, בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה, בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין, בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל (ראש השנה י ע"ב – יא ע"א).

חנוכת המשכן בניסן מדגישה את ייחודו של המשכן לישראל: היותו מקום היוועדות לכנסת ישראל עם דודה, הקב"ה, שבו ממשיכה נתינת התורה (כפי שדנו בשיעורים קודמים).³

ב. בית ראשון

ביחס לבניין הבית הראשון מציין הכתוב את תאריכי השלבים השונים: התחלת הבניין, השלמתו וחנוכת הבית.⁴

1. התחלת הבניין – בחודש זיו

בניין בית ה' החל בשנה הרביעית למלכות שלמה בירח זיו, והסתיים כתום שבע שנים, בשנה האחת עשרה בירח בול:

בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית יָסַד בֵּית ה' בְּיָרַח זָו. וּבְשָׁנָה הָאֶחָת עֶשְׂרֵה בְּיָרַח בּוֹל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבֵּית לְכָל דְּבָרָיו וּלְכָל מְשָׁפְטוֹ וַיִּבְנֶהוּ שְׁבַע שָׁנִים (מל"א ו', לז-לח).

וביאר הגר"א שם:

שמות אלו היו קוראים אותם קודם שגלו לבבל דהיינו לאייר זיו ולתשרי איתנים ולמרחשוון בול ולניסן אביב, ושמות שלנו דהיינו ניסן אייר אחר שירדו לבבל.

הגמרא בראש השנה יא ע"א דורשת את השם "זיו" על פי שיטותיהם השונות של רבי יהושע ורבי אליעזר. על פי רבי

5 לסקירת פירושים נוספים עיין מהדורת שוטנשטיין שם הערה 29.

6 ואף כאן חוזר הרעיון שראינו לעיל: חג האסיף, הרי הוא בתשרי (שמות ל"ד, כב), אך האסיף מגיע לידי גמר במרחשוון.

7 ורד"ק פירש: "בירח בול – הוא מרחשוון... ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו, ענין מבול. ובדברי רז"ל: 'בירח בול' – שבו העלה נבל, והארץ עשויה בולות בולות [גושים גושים של עפר מפורר, י"ל], וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית, כלומר, שמאכל הבהמה כלה מן השדה".

3 אכן, אין כל ספק שיש בהקשר זה משמעות רבה גם להבנתו של רבי יהושע ש"בניסן נברא העולם", מצד תפקידו של המקדש כהשלמת מעשה הבריאה ותיקונו (נושא שכבר עמדנו עליו פעמים רבות במהלך שיעורינו השנה, ונפנה כאן שוב במיוחד לשיעור 10). אבל ממכלול דבריו עולה הדגשה ברורה של אופיו הישראלי של חודש זה.

4 חלק ניכר מדברינו בפרק זה כבר הבאנו בשיעורינו על ירושלים המקראית לשנת ה'תשס"ו, שיעור 10.

ב. לוח הזמנים של ימי חנוכת בית ה' מתואר באופן שונה מעט בספרי מלכים ודברי הימים:

וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בַּעַת הַהֵיאָ אֶת הַחֹג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ
קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאא חֶמֶת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי ה'
אֶ-לֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבַּעַת עֶשֶׂר יוֹם.
בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שָׁלַח אֶת הָעַם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ
לְאַהֲלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב.
(מל"א ח', סה-סו).

וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת הַחֹג בַּעַת הַהֵיאָ שִׁבְעַת יָמִים וְכָל
יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מֵאֲד מִלְּבֹאא חֶמֶת עַד נַחַל
מִצְרַיִם. וַיַּעַשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֵרֶת כִּי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהַחֹג שִׁבְעַת יָמִים. וּבַיּוֹם עָשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שָׁלַח אֶת הָעַם לְאַהֲלֵיהֶם
שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב.
(דה"ב ז', ח-י).

הכתובים וההשוואה ביניהם מעוררים כמה שאלות:

א. ראשית, מן המתואר במלכים אין לדעת מי קדם למי: שבעת ימי חג הסוכות לשבעת ימי חנוכת המזבח, או שמא בהפך. ספק זה מותר בדברי הימים, שם נאמר כי העם שולח לביתו בל"ג בתשרי, הווה אומר: שבעת ימי חג הסוכות הם המאוחרים.¹⁰

ב. מהי עצרת היום השמיני הנזכרת בדברי הימים? האם זוהי עצרת לשבעת ימי חנוכת המזבח, כלומר: ימים אלו נערכו מז' בתשרי ועד י"ג בו, יום י"ד היה יום עצרת, ומכאן ואילך חגגו את שבעת ימי חג הסוכות? או שמא זהו חג שמיני עצרת – שחתם, על פי דרך זו, ארבעה עשר ימי חגיגה שהתקיימו מח' בתשרי ועד כ"א בו (בהנחה שחנוכת המזבח נערכה ברצף עם חג הסוכות)? למעשה, גם ספק זה הוכרע באופן חותך במפרשים, הנוקטים כולם באפשרות השנייה, קרי: שיום העצרת הנזכר כאן הוא חג שמיני עצרת.¹¹

ושתי שאלות נוספות שאינן מוכרעות באופן חד-משמעי:

ג. האם שבעת ימי חנוכת המזבח ושבעת ימי חג הסוכות נערכו ברצף? אם כן, נמצא שההקרבה והחגיגה היו גם בשבת וביום הכיפורים!

ד. מה טיבו של היום השמיני הנזכר בספר מלכים? היות שביום זה שולח העם, מסתבר כי זהו היום שבא לאחר ארבעה עשר ימי החנוכה – אך כיצד מתיישב תיאור זה עם המסופר בדברי הימים, כי ביום זה נחוג חג שמיני עצרת, ורק למחרת שולחו העם לאוהליהם?

עמדתנו ויטען כי בית ה' נחנך בתום שבע שנות בניינו, יצטרך להסביר אחד עשר חודשי המתנה – מסיום הבנייה בחודש מרחשוון ועד החנוכה בחודש תשרי – המעידים בבירור על בחירה מכוונת בחודש זה דווקא.

לעניות דעתנו, בחירת שלמה בחודש תשרי עומדת בניגוד לבחירה בחודש ניסן לחנוכת המשכן. כפי שראינו, בחירה זו נבעה מאופיו של ניסן כחודש מיוחד לישראל, והיא מדגישה את ייחודו של המשכן לישראל. אלא שתפיסתו של שלמה את בית ה' הייתה שונה בתכלית. להבנתו, היה זה בית נצחי, המבטא השראת שכינה בעולם כולו. לקביעה זו בדבר תפיסתו של שלמה את בית ה' יש ראיות רבות (אשר פורטו בשיעור הנזכר בהערה 4), ונביאן כאן בראשי פרקים:

א. מתפילת שלמה עולה (עיין מל"א ח', מא-מג) כי הוא מנסה לממש בבית ה' הלכה למעשה את חזון הנביאים על היות בית ה' מקום עלייה לרגל ובית תפילה לכל העמים (ישעיהו ב'; ב"ו, ז; מיכה ד'; זכריה י"ד).

ב. השקפה זו הולמת מאוד את מצבו המדיני והכלכלי הבינלאומי של שלמה: ממלכת ישראל יושבת בשלום בגבולות רחבים, שלמה כורת בריתות פוליטיות וקשרי מסחר וחיתון עם עמי הסביבה בכלל ועם המעצמות האזוריות בפרט, וגדולתו נודעת לתהילה בכל העולם.

ג. יש שראו גם בנישואיו עם הנשים הנכריות הרבות חלק מן המגמה של הבאת העולם כולו לקבל עול מלכותו יתברך: "ז'המלך שלמה אהב נשים נכריות" (מל"א י"א, א)... רבי יוסי אומר: למושכן לדברי תורה ולקרבת תחת כנפי השכינה" (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו).

לאור כל זאת, נקל להבין מדוע בחר שלמה דווקא בחודש תשרי, הנושא משמעות אוניברסלית (בא' בו ראש השנה למלכי אומות העולם (ראש השנה ג ע"א), ובו נידונים כל באי עולם), ובפרט בחג הסוכות, שאין כמותו לבטא את זיקת העולם כולו למקדש: שבעים פרים מוקרבים בו כנגד שבעים אומות העולם, ובו עתידים כל הגויים לעלות לבית ה' להשתחוות למלך ה' צב-אות ולחוג לפניו (זכריה י"ד, טו).⁸ בעוד שהחג הראשון שנחוג במשכן היה חג הפסח – קרבן המבטא יותר מכול את גאולת ישראל – נחוג במקדש בראשונה חג הסוכות, שקרבנותיו הם כנגד אומות העולם.⁹

על פי תפיסת שלמה, יש כאן התקדמות רוחנית: מן המשכן הזמני שבמדבר, המבטא את זיקת עם ישראל לה', אל בית ה' הקבוע בהר המוריה, המסמל את זיקת העולם כולו אליו. וכפי שראינו לעיל, גם תאריכי התחלת הבנייה וסיומה משקפים את ההתקדמות מראשיתו של התהליך הרוחני של השראת שכינה בעולם עד גמרו ותכליתו.

10 אמנם בראשית התיאור משתמע לכאורה כי חנוכת בית ה' החלה בחג הסוכות: "ויקָהְלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחַ הָאֲתָנִים בְּחָג". אך פירש רד"ק (מל"א ח', ב): "קודם חג הסוכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קודם חג הסוכות".

11 הקושי הגדול באפשרות הראשונה ברור: אם העצרת הייתה ב"ד בתשרי, ותגיגות החנוכה נסתיימו בשבעת ימי חג הסוכות – חג שמיני עצרת להיכא אזל? יתרונו יכול היה להיות בהקבלה לחנוכת המשכן: שבעת ימי חנוכת המזבח, ולאחריהם היום השמיני. לפי ההבנה המקובלת, ממלא כנראה חג הסוכות כולו את מקום היום השמיני.

8 משמעותו האוניברסלית של חג הסוכות קשורה כנראה להיותו חג האסיף, שבו מסתיימת השנה החקלאית ומתחילה שנה חקלאית חדשה.

9 אמנם הגר"א (בדבריו שראינו לעיל) מייחס לחג הסוכות גם את התחלת בניין המשכן, אלא שהוא מדגיש שם דווקא מוטיב ייחודי לישראל בחג זה: ענני הכבוד החופפים ומגנים עליהם.

על עבודת יום הכיפורים כחנוכה שנתית מחודשת של בית ה' נוכל להוסיף, כי באותה שנה לא היה צורך בעבודה זו – שהרי ממילא חל יום זה בעיצומה של חנוכת המקדש. אגב, רד"ק עצמו (שם, וכן פירש אברבנאל שם) סבור כי ביום הכיפורים אמנם הקריבו שלמים כבשאר ימי החנוכה, אך התענו ולא אכלו מהם עד הלילה.

אבן עזרא (במדבר ז', מח), לעומת זאת, מפרש כי ימי חנוכת המזבח – במשכן ובמקדש – לא היו רצופים, ולא כללו את השבת ואת יום הכיפורים:

'ביום השביעי'. יש אומרים כי בשבת הקריבו, והיא הוראת שעה, ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח... והנכון בעיני כי הוא כפירוש השני, בעבור זבח השלמים, וכן ביום השביעי בהקפת יריחו, וכן ז' הימים בחנכת הבית בעבור יום ענוי נפש.

ובכיוון דומה הציע י"צ מושקוביץ¹⁵ כי ההתקלות הייתה לקראת ראש השנה; מב' בתשרי ועד ט' בו נחגגה חנוכת המזבח, בדילוג השבת שבאמצע; ביום הכיפורים התענו ולא הקריבו שלמים; והחנוכה הסתיימה בחגיגת חג הסוכות ושמיני עצרת במקדש החדש.

ג. בית שני

בגלל נסיבות התקופה, נבנה הבית השני למקוטעין.¹⁶ ראשית בניינו – בבניין המזבח ובחידוש עבודת הקרבנות כבר בתשרי של שנת העלייה:

וַיַּעַד הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי... וַיֵּאָסְפוּ הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל יְרוּשָׁלַם... וַיִּבְנוּ אֶת מִזְבַּח אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל... וַיְכַיֵּנוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל מְכוֹנֹתָיו... וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' עֹלוֹת לְבָקָר וְלָעֶרֶב. וַיַּעֲשׂוּ אֶת חַג הַסִּכּוֹת כְּכַתּוּב וְעֹלֹת יוֹם בָּיּוֹם בְּמִסְפָּר כְּמִשְׁפַּט דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ. וַאֲחֲרַי כֵּן עֹלֹת תְּמִיד וְלִחְדָּשִׁים וְלִכָּל מוֹעֲדֵי ה' הַמִּקְדָּשִׁים וְלִכָּל מִתְנַדֵּב נִדְבָה לַה'. מִיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הִחֲלוּ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַה' וְהֵיכַל ה' לֹא יָסַד (עזרא ג', א-ו).

הבית עצמו יוסד בחודש אייר שלאחר בניין המזבח:

וּבִשְׁנֵה הַשְּׁנִית לְבוֹאֵם אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי... וַיַּעֲמִדוּ אֶת הַלְוִיִּם מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְנַצֵּחַ עַל מְלֶאכֶת בֵּית ה'. וַיִּסְדּוּ הַבָּנִים אֶת הֵיכַל ה'. וַיַּעֲנוּ בְּהֵלֵל וּבְהוֹדֹת לַה'... וְכָל הָעָם הִרְיעוּ תְרוּעָה גְדוּלָה בְּהֵלֵל לַה' עַל הוֹסֵד בֵּית ה' (שם, ה-יא).

הבה נראה תחילה את דברי רד"ק (מ"א ח', סה), המתייחס לכל ארבע הבעיות:

'את החג' – חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסוכות, ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי חג הסוכות. ואומר 'ארבעה עשר יום' להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם. וביום השמיני שאומר 'שלח את העם' הוא שמיני עצרת. ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבעת ימי סוכות ויום השמיני שמיני לחנוכה, שהרי אומר בדברי הימים 'וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם'. ואם תאמר: יום שמיני עצרת אינו אלא כ"ב לחדש, ואיך אמר 'וביום עשרים ושלשה'? אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג, וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם.

רד"ק (וכמותו גם בעל המצודות ומפרשים נוספים) סובר, אם כן, כי ארבעה עשר ימי החנוכה נעשו ברצף: מח' בתשרי ועד י"ד בו – חנוכת המזבח, ומט"ו ועד כ"ב בו – חג הסוכות. עמדה זו עולה גם מדברי חז"ל בכמה מקומות על בעיית שבת ויום הכיפורים שחלו במהלך ימים אלו, למשל:

אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן: אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים, והיו דואגים ואומרים: שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה! יצתה בת קול ואמרה להם: כולכם מזומנים לחיי העולם הבא (מועד קטן ט ע"א).

אמר רבי לוי: כתיב 'כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים', ואין לך ז' לפני החג שאין בהן שבת ויום הכפורים, ואותן ז' ימים היו ישראל אוכלים ושותים ושמים ומדליקין נרות. ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר, אמרו: תאמר שיש בידינו עון שחללנו שבת ולא התענינו ביום הכפורים. וכדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם, יצתה בת קול ואמרה להן: כולכם מבני העולם הבא

(בראשית רבה לה ג').¹²

כלומר: הימים היו רצופים, ויום הכיפורים בוטל בהוראת שעה.¹³ בגלל חנוכת המזבח – לאור התקדים של חנוכת המזבח במשכן, שאף היא כללה, לפי המשך הסוגיה במועד קטן,¹⁴ את יום השבת שחל בינתיים. ולפי דברינו (שיעור 26)

12 קודם לקטע המצוטט מופיעה התשובה שמביא רד"ק בשם חז"ל לשאלה אימתי שולח העם: "כבר כתיב 'ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך', מה תלמוד לומר 'וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך'? אלא נטלו ממנו רשות, והמתינו שם ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות פעם שנייה, לכן נאמר 'ביום עשרים ושלשה לחדש הזה שלח את העם'."

13 עיין אברבנאל מ"א ח', סה: "ואם היה שאכלו אותו היום כדעת חז"ל יהיה הדבר להוראת שעה ועל פי נביא כי נביאים היו שמה".

14 "מאי דרוש? אמרו קל וחומר: ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבו יחיד – דוחה שבת, דאיסור סקילה, מקדש, דקדושתו קדושת עולם, וקרבו צבור, ויום הכפורים דענוש כרת – לא כל שכן? אלא אמאי

היו דואגים? התם צורך גבוה, הכא צורך הדיוט. הכא נמי, מיעבד ליעבדו, מיכל לא ניכלו ולא לישתו! אין שמחה בלא אכילה ושתיה".

15 "יום הכיפורים בעת חנוכת הבית בימי שלמה", בשדה חמ"ד שבט תשל"ו, עמ' 299-303.

16 מבט רחב יותר על הנושאים הנידונים כאן ניתן למצוא בסקירתנו ההיסטורית-רוחנית לימי שיבת ציון, שיעור 25 משיעורינו על ירושלים המקראית לשנת ה'תשס"ו.

שהיה עקר החדוה על החנוכה שהיתה גדולה משמחת הפורים.

ומפי מו"ר הרב יעקב מדין שמעתי, שהחנוכה החלה בג' באדר וארכה שנים עשר יום, כחנוכת המשכן של הנשיאים – בכל יום הקריב נשיא שבט אחד שעיר חטאת (ראה עזרא ו', יז) – והסתיימה ביום י"ד באדר, בפורים.

מה משמעותם של תאריכים אלו? המזבח נבנה בתשרי, סביב חג הסוכות – אותו מועד שבו בחר שלמה, בגין אופיו האוניברסלי, לחנוך את הבית. דומה שבראשית דרכם ביקשו בוני הבית השני לילך בעקבות שלמה, שראה במקדש הקבוע נקודת שיא, המבטאת את הכרת העולם כולו במלכות ה', וביקש לשתף בו את כל אומות העולם. וכך נהגו עולי שיבת ציון גם ביסדם את היכל ה' בחודש אייר – אף זאת כשלמה בשעתו. ואולם, בניין ההיכל התחדש דווקא בכ"ה בכסלו – התאריך שבו נסתים בניין המשכן לדעת חז"ל; וחנוכתו הייתה בחודש אדר – סמוך לחודש ניסן, שבו נחנך המשכן (ושמא בחודש ניסן עצמו). הווה אומר: בניגוד לתכניות הראשוניות, בסופו של דבר נבנה הבית השני בסימן צנוע יותר – בסימן המשכן, המיוחד לישראל בלבד.²¹

ד. בית שלישי

חנוכת המזבח בבית השלישי מתוארת ביחזקאל מ"ג:

אֵלֶּה חֻקֹּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַעֲשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם. וְנִתְּתָה אֵל הַפְּהַנִּים הַלְוִיִּם... פֶּר בֶּן בֶּקֶר לְחֻטָּאת... וּבַיּוֹם הַשְּׁנִי תִקְרִיב שְׁעִיר עִזִּים תָּמִים לְחֻטָּאת וְחֻטָּאוֹ אֶת הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חֻטָּאוֹ בַּפֶּר. בְּכֹלֹתֶךָ מִחֻטָּא תִקְרִיב פֶּר בֶּן בֶּקֶר תָּמִים וְאֵיל מִן הַצֹּאן תָּמִים... שְׁבַעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׁעִיר חֻטָּאת לַיּוֹם וּפֶר בֶּן בֶּקֶר וְאֵיל מִן הַצֹּאן תָּמִימִים יַעֲשֶׂה. שְׁבַעַת יָמִים יִכְפְּרוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְטַהְרוּ אֹתוֹ וּמְלָאוּ יָדָו. וַיְכַלּוּ אֶת הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה יַעֲשֶׂה הַפְּהַנִּים עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת שְׁלֹמֵיכֶם

(יחזקאל מ"ג, יח-כז).

בהמשך, בפרק מ"ה, מתוארים קרבנות נוספים שיש להקריב בכמה תאריכים:

בְּרֵאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פֶּר בֶּן בֶּקֶר תָּמִים וְחֻטָּאת אֶת הַמִּקְדָּשׁ... וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בְּחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שָׁגָה וּמִפְתֵּי וּכְפֹרֶתֶם אֶת הַבַּיִת.

בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפֶּסַח חֶג שְׁבַעֲוֹת יָמִים מִצּוֹת יֶאֱכַל. וְעֲשֶׂה הַנְּשִׂיא בַיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבַעֲדוֹ כָּל עַם הָאָרֶץ פֶּר חֻטָּאת. וְשְׁבַעַת יָמֵי הַחֶג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַה' שְׁבַעַת פָּרִים וְשְׁבַעַת אֵילִים תָּמִימִם לַיּוֹם שְׁבַעַת הַיָּמִים וְחֻטָּאת שְׁעִיר עִזִּים לַיּוֹם. וּמִנְחָה אֵיפָה לֶפֶר וְאֵיפָה לְאֵיל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הֵינן לְאֵיפָה.

21 על שינוי המגמה הזה בתולדות שיבת ציון בכלל הרחבנו בשיעור הנזכר בהערה 16.

ואולם, עד מהרה נפסקה הבנייה (מסיבות פנימיות וחיצוניות גם יחד) למשך 15 שנה, עד שנת שתיים לדריוש. בבואו לעודד את העם להשלים את בניין הבית, ניבא חגי:

בְּעֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיוֹשׁ... וְעַתָּה שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה מִטָּרֶם שׁוּם אָבֶן אֶל אָבֶן בְּהִיכַל ה'... שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה מִיּוֹם עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יָסַד הִיכַל ה' שִׁימוּ לְבַבְכֶם (חגי ב', י, טו, יח).

חגי קובע, אם כן, את יום כ"ד בכסלו – ולדעת חלק מהמפרשים¹⁷ את יום כ"ה בו, שבו תחול לימים חנוכת בית חשמונאי – כיום ייסוד היכל ה'.

הבניין נשלם ביום ג' באדר של שנת שש לדריוש:

וְשִׁיצִיא בֵּיתָה דְּנָה עַד יוֹם תִּלְתָּה לִירַח אֶדְרָר דִּי הִיא שְׁנַת שֵׁת לְמַלְכוּת דְּרְיוֹשׁ מְלָכָא. וְעַבְדוּ בְּגִי יִשְׂרָאֵל כְּהִנְיָא וְלוֹיָא וְשִׂאָר בְּגִי גְלוּתָא חֲנֻכַּת בֵּית אֱלֹהֵא דְּנָה בְּחֻדְוָה...¹⁸ וַיַּעֲשׂוּ בְּגִי הַגּוֹלָה אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן (עזרא ו', טו-טז, יט).

הכתוב אינו מפרש באיזה תאריך נחנך הבית.¹⁹ ייתכן שהחנוכה נדחתה עד ניסן – דוגמת חנוכת המשכן, ובסמיכות לחג הפסח, החג הראשון שנחוג בבית הבנוי. המלבי"ם, לעומת זאת, מציע כי החנוכה החלה כבר בג' באדר ונמשכה 21 יום, עד כ"ג באדר:

ויעשו חנוכת הבית הזה בחדוה. כבר פירשו הקדמונים מה שאמר 'הבית הזה', כי אם היו זוכים אז היה מגיע זמן הגאולה העתידה, ותיכף אחר בנין זה היה יורד בית המקדש מן השמים כמקדש שראה יחזקאל לעתיד לבא והיו מתחילים החנוכה השנית שנאמרה ביחזקאל, ולעת עתה עשו חנוכת הבית הזה, שמלת 'דנא' מורה שמצפה על חנוכת בית אחר, והנה חנוכת יחזקאל תתחיל בכ"ג אדר כמבואר שם,²⁰ והם המשיכו חנוכה שלהם עד כ"ג אדר שהם כ"א יום, ואם היו זוכים היה תיכף חנוכת הבית האחרון שיבנה בידי שמים, ויען שבימים האלה חל פורים שהם ימי משתה ושמחה, אמר

17 לדעת מפרשים אלו, היום שבו מדובר בנבואה הוא ערב ייסוד ההיכל, ראה דעת מקרא שם, וראה גם במאמרו של הרב יואל בן-נון "יום ייסוד היכל ה'", מגדים יב עמ' 95-97.

18 תרגום: וישלם הבית הזה עד יום שלושה לחודש אדר בשנת שש למלכות דריוש המלך. ויעשו בני ישראל הכוהנים והלוויים ושאר בני הגולה את חנוכת בית הא-לוהים הזה בשמחה.

19 יש לדון במשמעותה של עובדה זו. ייתכן שבכך מבקש הכתוב לרמוז כי לחנוכה זו משמעות פחותה, אם מפני ששכינה לא שרתה בבית זה (ראה שיעורינו על ירושלים המקראית לשנת ה'תשס"ו, שיעורים 25-28), אם מפני שרוב העם נותר בגלות, וגם העולים לארץ עשו זאת ברשינו ותחת עולו של שלטון זר, ולא הקימו ממלכה עצמאית. הרב זיסברג (במאמרו "חנוכת בית שני", שמעתי 147-148, שנה לט תשס"ב, עמ' 59-71) מציע כי בכך רומז המקרא שחנוכת שבי ציון תגיע לשלמות רק בשלב מאוחר יותר – בחנוכת בית חשמונאי.

20 בכך הולך המלבי"ם לשיטתו בפירוש נבואת מקדש יחזקאל, ראה להלן הערה 22.

חנוכת מקדש יחזקאל משקפת אפוא את שני ההיבטים המרכזיים שמבטאות החנוכות הקודמות לה: ראשיתה בניסן – מועד חנוכת המשכן, המיוחד לישראל; וסיימה בתשרי, דבר המבטא את זיקת העולם כולו למקדש. כך מתאחדות שתי הקומות – השראת שכינה בישראל ובעולם כולו – לכדי מכלול אחד.

סיכום

תאריכי חנוכות המשכן, הבית הראשון, הבית השני ומקדש יחזקאל משקפים באופן עקיב משמעויות מוגדרות:

- חנוכת המשכן בניסן ומה שנגזר מכך – שקרבן החג הראשון המוקרב בו הנו קרבן הפסח – משקפת את מעמדו כמקום השראת שכינה ייחודי לישראל, הממשיך את מעמד הר סיני.
- חנוכת הבית הראשון בתשרי, סביב חג הסוכות, מעידה על ניסיונו של שלמה המלך (מתוך המעמד העולמי שקנה לו) לבנות קומה חדשה: מקדש של קבע המיועד לעולם כולו, ולא רק לעם ישראל.
- אף שבניין הבית השני החל בבניין המזבח בתשרי, במה שנראה כמגמה להמשיך את דרכו של שלמה, נשלם בניינו ונחנך בסימן המשכן: בחודש אדר ובחג הפסח, כמקדש של עם ישראל בלבד.²²
- המקדש העתידי, כפי שהוא מתואר ביחזקאל, מחבר את שתי המגמות: ניסן ותשרי, פסח וסוכות, ישראל והעולם כולו.

.....

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ז
 עורך: בעז קלוש
 .....

בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון
 האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 דואל: office@etzion.org.il
 .....

בְּשִׁבְעֵי בַחֲמֵשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּחֹג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה
 שְׁבַעַת הַיָּמִים כְּחֻטָּאת כְּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשֶּׁמֶן
 (שם מ"ה, יח-כה).

קרבנות אלו (כמו גם דינים נוספים האמורים בפרשה זו ובפרשה שלאחריה) עוררו תמיהה רבתי בגמרא (מנחות מה ע"א), שכן הם סותרים לכאורה דברי תורה, למשל: הכתוב כאן מצווה להביא בראש חודש ניסן ("בראשון באחד לחדש") פר לחטאת, בעוד שעל פי התורה (במדבר כ"ח, "א) פרי ראש חודש הם עולות; הקרבנות המצוינים כאן בחג המצות ובחג הסוכות שונים מן הקרבנות המוכרים לנו מפרשת המוספים; ועוד. את שתי הגישות בסוגיה (ובעקבותיה במפרשים) להבנת פרשה זו סיכם י"צ מושקוביץ במבוא לה בפירוש דעת מקרא (עמ' שעד-שעה):

התמיהות הקשות ביותר על ספר יחזקאל מצויות בפרשה זו ובזו שלאחריה... נשמרו במסכת מנחות (מה ע"א) שתי גישות לפתרון, האחת: 'ר' יוחנן אמר: פרשה זו אליהו עתיד לדרשה'. השנייה של רב אשי, האומר: מילואים הקריבו בימי עזרא, כדרך שהקריבו בימי משה; אבל פשר דבריו שנוי במחלוקת. רש"י (שם) סבור: 'הך (=זאת) נבואה דיחזקאל על בית שני נתנבאה שהקריבו מילואים; ואילו ר"י אברבנאל (ואף מלבי"ם הולך בעקבותיו) סבור, שבבית השני הקריבו ישוע בן יהוצדק וזרובבל בן שאלתיאל את הקרבנות ואת המילואים כפי שכתוב בתורה, ולעומת זאת נבואת יחזקאל נאמרה לעתיד לבוא.

לענייננו חשובה הגישה השנייה, הרואה בנבואה זו ציווי על קרבנות המילואים לעתיד לבוא. במסגרת השיעור הבא נעסוק בע"ה בקרבנות המצוינים כאן. בהקשר של השיעור הנוכחי עלינו לשים לב לתאריכים הנזכרים בפרשה: א' בניסן, ז' בניסן, י"ד בניסן וט"ו בתשרי.²² לאמור: חנוכת הבית נמשכת מתחילת ניסן ועד סוכות.

22 להשלמת עניין זמניה של חנוכה זו יש להעיר כי המפרשים נחלקו בדבר היחס בין הקרבנות שבפרק מ"ג, המתוארים בכתוב בפירוש כקרבנות מילואים (קרבנות לחיטוי המזבח, קידושו וחינוכו), לאלו שבפרק מ"ה. רד"ק מזהה את קרבנות שבעת הימים הראשונים של ניסן, המתוארים בפרק מ"ה, עם קרבנות המילואים שבפרק מ"ג. המלבי"ם, לעומת זאת, מבין כי יש כאן רצף: במשך שבעת הימים שמכ"ג באדר ואילך יקרבו קרבנות המילואים, ובראש חודש ניסן, ביום השמיני, יחל תהליך חנוכת הבית – כפי הדעה הרווחת בחז"ל ביחס לחנוכת המשכן (עיין שיעור 25)! בכלל פירושו של המלבי"ם ללוח הזמנים של חנוכת מקדש יחזקאל מקורי ומרתק. הנה דבריו על מ"ה, יח: "ואחרי ההשקפה הנכונה ראיתי, כי הימים האלה נזכרים ונעשים בשמן ובקצב הראוי, כי בימי משה היו המילואים ז' ימים, ובימי שלמה היו י"ד ימים, שבעה ושבעה, ובימי עזרא נמשכו כ"א יום כמו שנזכר בעזרא, הרי כל א' הוסיף על מילואים הקודמים לו ז' ימים עם ימי הקודמים, וממילא ראוי לפי זה שמילואים של לעתיד יהיו כ"ח יום, אולם באשר המילואים הקודמים לא נתקיימו ראוי לעשות שנית גם הימים הקודמים, בענין שיעשה ז' ימים וי"ד ימים וכ"א ימים נגד הקודמים שנבטלו, וכ"ח יום הראויים עתה, סך הכל שבעים יום, והנה בימי משה אחר גמר ז' ימי המילואים התחילו ימי החנוכה של הנשיאים שנמשכו י"ב יום, והיה ראוי שגם זה יעשה בימי שלמה שתי פעמים י"ב ובימי עזרא ג' פעמים י"ב, ולעתיד ד' פעמים י"ב יום, והגם שלא נעשו בימי שלמה ועזרא מפני שלא היה זמן הראוי, בכל זאת יעשה לעתיד גם כן כסדר הנ"ל, י"ב יום נגד ימי משה, וכ"ד יום נגד ימי שלמה, וי"ו יום נגד ימי עזרא, ומ"ח יום של לעתיד, ס"ה ק"ך יום, ועם שבעים

הנ"ל הם ק"צ, וסימנך לק"ץ הימין, ולכן יתחילו בערב פסח וימשיכו עד שמיני עצרת שהם ק"ץ יום בכיון".

23 במסגרת מגמה זו משתלב גם יום כ"ה בכסלו, הנרמז בהשלמת מלאכת המשכן, בייסוד המחודש של היכל ה' בימי שיבת ציון ובחנוכת הבית בימי החשמונאים.